

Նարինե ԳԱՍՊԱՐՅԱՆ Երևանի պետական համալսարան

ԿԻՍԱՆԵՐԱԿԱ ԳՆԱՀԱՏՈՂԱԿԱՆ ԽՈՍՈՂԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐ

Ցանկացած լեզվով հաղորդակցվելիս՝ հաղորդակցային իրավիճակից կախված, հաղորդակցության մտադրությունը կարող է արտահայտվել մի դեպքում ուղղակիորեն կամ բացահայտ կերպով, իսկ մեկ այլ դեպքում քողարկված, «ակնարկների» տեսքով, որոնք պահանջում են յուրօրինակ վերծանում:

Ասույթն ուղղակի է այն դեպքում, եթե խոսողն ասում է այն, ինչ նա ի նկատի ունի: Սակայն, ինչպես նշում է Զ. Սերլը, միշտ չէ, որ նախադասության իմաստից կարելի է դատել, թե ինչ է ուզում ասել խոսողը: Ասույթն անուղղակի է այն դեպքում, եթե մի իլլոկուտիվ ակտը իրականացվում է մեկ այլ իլլոկուտիվ ակտի միջոցով /Серль, 1986: 196/: Ուղղակի խոսողական ակտերում ասույթի իմաստային նշանակությունը համընկնում է գործարանականի հետ, իսկ անուղղակի ակտերում դրանք չեն համընկնում: Անուղղակի խոսողական ակտում առկա են հաղորդակցական նպատակի անուղղակի արտահայտման որոշակի կայուն ձևեր, այսինքն այնպիսի լեզվական արտահայտություններ, որոնք, պահպանելով իրենց առաջնային, ուղղակի նշանակությունը, պարբերաբար կիրառվում են նաև մի երկրորդ նպատակ արտահայտելու համար: Անուղղակի խոսողական ակտում հիմնական իլլոկուտիվ ուժը չեզոքանում է երկրորդական իլլոկուտիվ ուժով: Հիմնական իլլոկուտիվ ուժը չի համապատասխանում հաղորդակցման իրավիճակին, ինչն էլ ունկնդրին ստիպում է փնտրել ասույթի իրական իմաստը:

Կախված ասույթի մեջ դրական գնահատողական իմույթի ներկայացվածությունից ու դրա անուղղակիության աստիճանից՝ հետազոտական նյութի վերլուծությունը հնարավորություն է տալիս առանձնացնելու անուղղակի խրախուսական ակտերի հետևյալ տեսակները.

1) Կիսաներակա խոսողական ակտեր, որոնք պարունակում են դրական գնահատականի իմույթ, սակայն հանդես են գալիս խրախուսական ակտերին ոչ հատուկ կառույցներով, հիմնականում՝ հարցական նախադասություններով:

2) Խոսողական ակտեր, որոնք պարունակում են գնահատման անուղղակի ասույթներ:

3) Ներակա խոսողական ակտեր, որոնցում խրախուսանքը խոսքային արտահայտում չի ստանում, ելակետային նախադասության նախադրույթը տարբերվում է ենթադրվող անուղղակից, դրա իլլոկուտիկ գործառույթը իրականցվում է միայն որոշակի հաճատերստում:

Ուսումնասիրենք կիսաներակա խոսողական ակտերը առավել մանրամասն: Դիտարկենք մի քանի օրինակ, որտեղ գնահատողական ակտը արտահայտվում է հարցական կառույցով.

1) “And don’t you look lovely, our Em?”

“ Why, thank you, darling” (Bradford, 1981).

2) “Blast,” he said ... looking her up and down. “Who looks a right little stunner then?”

“You don’t look so bad yourself” (Sheringham, 1991).

3) “You are pretty now,” he said to Maria. “Have they told thee how pretty?”

“Thank you very much” (Hemingway, 1981).

Ասույթները ձևով հարցական են, սակայն իրենցից ոչ թե տեղեկատվության հարցում են ներկայացնում, այլ կատարում են գնահատողական գործառույթը: Հասցեատերերը համապատասխան ձևով են ընկալում տվյալ խոսողական ակտերը՝ մեկնարանելով դրանք որպես հաճոյախոսություններ, ինչի վառ ապացույցն է նրանց խոսքային արձագանքը. երախտիքն ու փոխադարձ հաճոյախոսություններ: Այսպիսով հարցական նախադասությունները հարցական նշանակությունից քացի կարող են արտահայտել նաև այլ նշանակություններ:

Հաջորդ երկխոսության մեջ հարցական ասույթների քառացի իմաստն առանձնանում է խոսողի հաղորդակցական իրական մտադրությունից:

“How was I to know that I was going to meet a raging beauty?”

“Now what am I to say to that?”

“Nothing, leave me to do the talking and I’ll say it over and over again.” (Maugham, 1997)

Հաղորդակցական մակարդակում գլխավոր նախադասության արտահատած տեղեկատվությունը անկարևոր է: Այն արհամարհում է նաև հերոսուիին, ում հաճար կարևոր է միայն ստորադասական նախադասության մեջ պարունակվող տեղեկատվությունը: Հարցական ասույթը չի արտահայտում իր հիմնական նշանակությունը: Պերլկուտիվ ազդեցություն է արտահայտում ասույթի երկրորդ հատվածը, որի իլլոկուտիվ նշանակությունը հանգում է “*You are a raging beauty*” հաճոյախոսությանը: Եթե խոսողն ասում է “*I'll say it over and over again*”, նա նկատի ունի հենց այդ հաճոյախոսությունը:

Ասույթը կարող է լինել գնահատողական, սակայն կարող է նաև այդպիսին չլինել, սակայն իր կառուցվածքում գնահատողական տարրեր պարունակել, ինչպես օրինակ՝ *She bought a beautiful dress*.

Ինչպես ցույց է տալիս նյութը, որոշ ասույթներ, որոնք իրենց մեջ պարունակում են գնահատողական դրական բաղադրիչ, խոսողին հնարավորություն են տալիս միաժամանակ երկու մտադրություն իրականացնել՝ կատարել որոշակի իլլոկուտիվ ակտ և խրախուսական արտահայտություն անել:

Այս կամ այն մտադրության առաջնահերթությունը կարող է փոխվել կախված այն նպատակից, որին հետամուտ է խոսողը:

“Herman, you didn't tell Jenny was a beauty” (Ellis, 1991).

Տվյալ դեպքում հաղորդվող տեղեկատվությունը և մտադրությունը հակասում են մեկը մյուսին: Արտաքինից ասույթը նման է հանդիմանության, սակայն իրավիճակից պարզ է դառնում, որ թեև այն ուղղված է Հերմանին, սակայն իրականում նախատեսված է Զենիի հաճար, ու խոսողի նպատակն է հանդիսանում ոչ այնքան հանդիմանելը, որքան հաճոյախոսություն անելը: Ներկայացված ասույթի կառուցվածքահմաստային կազմակերպումը թույլ է տալիս խոսողին, հանդիմանության խորքային ակտ արտահայտելու հետ մեկտեղ, փոխել ասույթի հաղորդակցական ուղղվածությունը՝ կախված հաղորդակցական կոնկրետ ակտի պայմաններից, ինչպես նաև՝ խոսողի մտադրությունից:

Այսպիսով, երկու իլլոկուտիվ գործառույթ պարունակող ասույթների գործողության մեխանիզմը հետևյալն է. որոշ դեպքերում տեղի է ունենում հիմնական իլլոկուցիայի ոչ ամբողջական չեզորացում, և

այն համատեղ գոյատևում է տվյալ իրավիճակում լրացնից ձևով ձեռք բերված գործարանական նշանակության հետ /Гак, 1982:16/:

“It will at least save your beautiful hair from being too wet,” he said. She blushed, not knowing how to counter his compliments (Cusack, 1967).

Վերոնշյալ օրինակում խոսողը մի կողմից կնոցն իր թիկնոցն է առաջարկում անձրևից պաշտպանվելու համար, մյուս կողմից՝ նրա գեղեցիկ մազերի մասին իհշատակումը ասույթին հաղորդում է հաճոյախոսության լիլոկուտիվ իմաստ: Ասույթի այն հատվածը, որում հասցեատիրոջը դրական հատկանիշ է վերագրվում, մտնում է ուժատիկ հատվածի մեջ: Հարելով ուժայի կազմին, զնահատողական տարրը ասույթի սահմաններում միշտ էլ իմաստային կենտրոն է հանդիսանում:

Նմանատիպ ասույթներն անուղղակի հաճոյախոսություններ են, քանի որ դրանցում պարունակվող մնացած տեղեկատվությունը առանձնապես չի կարևորվում և սակավանշանակ է ներկայանում: Սոտոր բերված օրինակներում խոսողի հաղորդակցական մտադրությունը հաճոյախոսություն անելը չէ, նա այլ մտադրություն է հետապնդում:

“Why did you, a young man of thirty-three, good-looking, fond of sport, popular with your friends, devote so much of your time to an elderly woman?” (Christie, 1976)

Տվյալ ասույթն արտաքերվում է հարցաքննության ժամանակ, որի ընթացքում ասույթի հեղինակը մեղադրվողին հարց է ուղղում, սակայն, միևնույն ժամանակ, նա վերջինիս վերագրում է մի շարք դրական հատկանիշներ:

“Now, why couldn’t he have stayed here and married a bright, sweet, beautiful girl like you?”

“I was wrong in taking such a handsome young husband” (Ellis, 1991).

Հաճոյախոսության արտահայտումը տվյալ օրինակներում կրում է թռուցիկ, պատահական բնույթ: Հաճոյախոսությունը ունկնդ-

թի համար հաճելի է, ցանկալի, սպասելի, և անգամ այնտեղ, որտեղ հեղինակն այն առանձին ասույթով չի առանձնացնում, լսողն ուշադրությունը կենտրոնացնում է հենց իր համար հաճելի հաղորդման, և ոչ թե այլ տեղեկատվության վրա: Հաճոյախոսությունը շատ ավելի մեծ իլլոկուտիվ ուժ ունի, քան իլլոկուտիվ մեկ այլ ակտ.

Mazzini: I've never been a favourite with gorgeous women like you.
Mrs. Hushabye (pleased): Am I a gorgeous woman? (Shaw, 1952)

Հաջորդ օրինակում խոսողն աղջկան բացատրում է, թե ինչո՞ւ է ինքը ցանկանում նրան իր բնորդը դարձնել, ու աղջիկը դա որպես հաճոյախոսություն է ընկալում:

“I want this doll to reflect your natural beauty, your soft and lovely expression.”

... Was I soft and lovely? He must see these things in me and not be simply flattering me to make me feel good (Andrews, 1990).

Անուղղակի խոսդական ակտն առկա է նաև այն դեպքում, եթե խոսողն անդրադառնում է անմիջապես հաճոյախոսության առարկային, սակայն հատկանիշը վերագրվում է ոչ թե նախադրույթի սուբյեկտին՝ յօս-ին, այլ՝ երրորդ անձին:

1. “I imagine she's been rather overshadowed by her beautiful cousin.” He ventured.

Madeline allowed herself a few moments to bask in the compliment (Lewis, 1991).

2. “I'm afraid Henry is going to spend a vast amount of money” (the wife speaks).

“Henry wants his home to be as beautiful as his wife” (Henry speaks) (Maurier, 1948).

Տպավորություն է ստեղծվում, որ հերոսները կողմնակի մարդկանց մասին են խոսում, սակայն իրականում նրանք խոսում են միմյանց մասին:

Անուղղակի խոսդական ակտի մասին կարելի է խոսել նաև այն ժամանակ, եթե տեղի է ունենում զնահատվող առարկայի ընդհանություն, ոեֆերենցիալ/վերաբերական համապատասխանության

Վիովինխություն, ինչն արտահայտվում է կոնկրետ ռեֆերենցիան/վերաբերություն անորոշի հետ վիխսարինումով:

1. How wonderful women are” (Christie, 1991).
2. “Why do French women put so much paint on their face?”
“Because they are not naturally so handsome as your English women” (Maurier, 1948).

Հաճոյախոսությունը վերաբերում է ոչ միայն կոնկրետ հասցեատիրոջը, այլ մարդկանց մի ամբողջ խմբի:

Գնահատողական անուղղակի ակտի իրականացման մեկ այլ միջոց է գնահատող սուբյեկտի վիովինխությունը. խոսողը, որն իրականացնում է հատկանիշի ստորոգում, որպես գնահատող անձ հեռացնում է իրենու գնահատողական գործունեությունը վերագրում է այն անձին կամ անձանց, որոնք հաղորդակցման իրավիճակի մասնակիցներ չեն: Օրինակ՝

“Everyone says you have great vision and wisdom” (Bradford, 1991).

Կիսաներակա գնահատողական ակտը հնարավոր է դառնում նաև գնահատման օբյեկտի/ առարկայի վիովինխության միջոցով. գնահատվում է ոչ թե հասցեատերը, այլ հենց ինքը՝ խոսող կամ երրորդ անձը/անձանց խումբը, ընդ որում, ի տարբերություն հասցեատիրոջ, նրանց բացասական գնահատական է տրվում: Մի անձի թերությունների համադրությունը մյուսի արժանիքների հետ ուժեղացնում է հաճոյախոսությունը:

1. “Not one person in a thousand would have taken it as you have done” (Christie, 1991).
2. “For all her silliness she is gorgeous.”
“Not as gorgeous as you” (Ellis, 1991).

Անուղղակի խրախոսական խոսղական ակտերը կարող են արտահայտվել նաև ժխտական ասույթներով: Գնահատողական բաղադրիչը նման ասույթներում ներկայացված է բացահայտ կերպով, սակայն այն ոչ թե ուղղակի խրախոսական ասույթներին հատուկ դրական, այլ բացասական գնահատական է արտահայտում:

“You are not a halfwit” (Stout, 1974).

Այսպիսով, կիսաներակա խոսդական ակտերը հանդես են զալիս հարցական, երբեմն նաև ժխտական կառույցներով: Նրանք չունեն հստակորեն նշված հաղորդակցական մտադրություն, հասցեագրողը դրանց լրացուցիչ իմաստ է հաղորդում: Այս ակտերի իլլոկուտիվ նպատակը քողարկված ձևով է հանդես զալիս և հասցեատիրոջ կողմից դուրս է քերվում/ապակողափորվում նրա հաղորդակցական հմտության/ իրազեկության շնորհիվ: Նմանատիպ խոսդական ակտերին հասուն է անուղղակիության ոչ բարձր մակարդակը:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Morgan J. L. Two Types of Convention in Indirect Speech Acts // Syntax and Semantics, 9: Pragmatics. P. Cole (ed.) New York: Academic Press, 1978.
2. Гак В.Г. Прагматика, узус и грамматика речи // Иностр. языки в школе, № 5, 1982.
3. Герасимова О.И. Косвенные высказывания и проблема конвенционализации // Психолингвистические проблемы семантики и понимания текста. Калинин: КГУ, 1986.
4. Кобозева И.М. Теория речевых актов как один из вариантов теории речевой деятельности // Новое в зарубежной лингвистике, вып. 17: Теория речевых актов. М.: Прогресс, 1986.
5. Колшанский Г.В. Коммуникативная функция и структура языка. М.: Наука, 1984.
6. Конрад Р. Вопросительные предложения как косвенные речевые акты // Новое в зарубежной лингвистике, вып. 16: Лингвистическая прагматика. М.: Прогресс, 1985.
7. Серль Дж. Р. Классификация иллокутивных актов // Новое в зарубежной лингвистике, вып. 17: Теория речевых актов. М.: Прогресс, 1986.

Н. ГАСПАРЯН – Полуимплицитные оценочные речевые акты. –

В статье рассматриваются полуимплицитные оценочные акты как типы косвенных речевых актов одобрения. Полуимплицитные оценочные акты не обладают четко обозначенной коммуникативной интенцией, автор придаёт им дополнительный смысл. В косвенном речевом акте базисная иллокуттивная сила нейтрализуется вторичной иллокуттивной силой.

Базисная иллокутивная сила оказывается несоответствующей ситуации общения, что заставляет слушающего искать истинный смысл высказывания. Высказывания являются вопросительными по форме, но представляют собой не запрос информации, а выполняют оценочную функцию. Для подобных речевых актов характерна невысокая степень косвенности.

N. GASPARYAN – *Semi-implicit Evaluative Speech Acts.* – The term “indirect speech act” is used to name every utterance that conveys its illocutionary force in an implicit way. The paper discusses semi-implicit evaluative acts as types of indirect encouraging acts. Semi-implicit evaluative acts do not have clearly explicated communicative intention; the author assigns them some additional meaning or illocutionary force to fulfill his/her communicative intention. In indirect speech acts the basic illocutionary force is neutralized by the secondary illocutionary force. Basic illocutionary force turns out inadequate for the communicative situation, which makes the listener seek for and decode the true meaning of the utterance. Utterances in these speech acts are interrogative in form but they are not requests for information, they carry out an evaluative function. Such speech acts are characterized by low level of indirectness.